

УДК 316.346.322-053.6:331.5]-027.21

INCLUSION OF YOUNG PEOPLE IN SOCIAL LABOR: PROBLEM FIELD OF QUESTIONS (THEORETICAL ANALYSIS)**ВКЛЮЧЕННЯ МОЛОДІ У СФЕРУ СУСПІЛЬНОЇ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ПИТАНЬ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)**

Fesenko A. / Фесенко А. М.

Petro Mohyla Black Sea National University

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили

Анотація. У межах даної статті здійснено аналіз основних аспектів та особливостей включення молоді у сферу суспільної праці з позицій соціологічної науки, що розглядає молодь як особливу соціально-демографічну групу, соціалізація якої ще не завершена. З огляду на цю обставину, молодь характеризується нестабільністю й вразливістю свого соціального становища, зокрема й у сфері суспільної праці.

Окреслено коло типових проблем, з якими стикається молодь у сфері суспільної праці, зокрема на ринку праці при пошуках роботи (це насамперед пов'язано із об'єктивно низкою конкурентоспроможністю молодшої робочої сили), негативні суспільні наслідки, які мають місце у випадку невирішеності зазначених проблем, серед яких насамперед відзначаються молодіжне безробіття та дискримінація молоді як вразливої соціальної групи.

Насамкінець підкреслено, що основною загрозою неврегульованості питань трудової зайнятості молоді після одержання нею фахової освіти постає не просто проблема молодіжного безробіття, але небезпека відчуження молоді від інтересів суспільного виробництва та трудового способу життя як такого.

Ключові слова: молодь, молоді спеціалісти, суспільна праця, суспільне виробництво, трудовий спосіб життя, працевлаштування, освіта, ринок праці, трудова зайнятість, безробіття, конкурентоспроможність на ринку праці, соціальна вразливість.

Постановка проблеми. Національне багатство будь-якої держави є спільним продуктом наполегливої праці, розширеного використання її трудового потенціалу, носієм якого не в останню чергу є молодь. Безпосередня участь молодих людей у створенні матеріального й духовного багатств країни важлива з огляду не лише на збільшення цих багатств: така участь є необхідною складовою соціалізації молоді.

Значної актуальності сьогодні набуває вивчення соціально-економічних проблем, які пов'язані з виходом молоді на ринок праці та подальшим працевлаштуванням; з'ясування передумов і чинників, що сприяють або перешкоджають інтеграції молоді у сферу суспільної праці, її адаптації до нового для себе статусу працівника; соціальних гарантій та необхідності підтримки з боку держави; нарешті, потреб та мотивів, що зумовлюють трудові орієнтації та прагнення.

Грунтовний аналіз цих питань дає змогу розробити рекомендації, спрямовані на оптимізацію державного регулювання зайнятості молоді, реалізацію нею свого трудового потенціалу та сприяння працевлаштуванню, запобігання безробіттю, а також масовій трудовій міграції за кордон, що є актуальним в умовах, які нині переживає Україна.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теоретичне розроблення проблем залучення молоді до суспільного виробництва, її трудової

зайнятості, працевлаштування зроблений представниками економічної науки (М. Долішній, С. Злупко, В. Петюх та ін.), юридичної (О. Коваленко, Ю. Щотова та ін.); соціологічної (О. Балакірева, О. Грішнова, Е. Лібанова та ін.). Низка фахівців з питань державної молодіжної політики та політики зайнятості, зокрема М. Головатий, В. Онікієнко, М. Перепелиця та ін. працюють над тематикою державного управління зайнятістю молоді крізь призму концепції сприяння соціальному становленню й розвитку молоді.

В той же час потребує подальшої систематизації та узагальнення питання соціальної характеристики загального процесу включення підростаючого покоління у систему суспільного виробництва, об'єктивних проблем, зумовлених соціально-демографічними властивостями даної групи та соціальних наслідків, до яких може призводити загострення таких проблем.

Мета статті – систематизація наукових уявлень про типові соціальні обставини та проблеми, пов'язані з включенням молоді як соціальної групи у суспільне виробництво за умов ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу. Український фахівець із соціології молоді Ю. О. Тарабукін визначає молодь як соціально-демографічну вікову групу суспільства, що характеризується насамперед тим, що перебуває в стадії трудового й соціального самовизначення й володіє рядом специфічних ознак, що відрізняють її від інших поколінь [8, с. 23]. У більш розгорнутому аналогічному визначенні соціолога М. Ф. Головатого молодь фігурує як «соціально-диференційована соціально-демографічна група, котрій притаманні специфічні психологічні, фізіологічні та культурні властивості. Ці властивості визначаються не лише віковими особливостями, але й тим, що соціально-економічне, соціально-політичне становище молоді, її духовний світ, система ціннісних орієнтацій перебувають на стадії становлення» [1, с. 112].

Відтак, проблеми входження у суспільне виробництво, зокрема працевлаштування та трудова зайнятість молоді є передусім проблемою цілої соціальної групи, яка вперше шукає оплачувану роботу, вступає у трудове життя, але процес соціалізації якої ще далеко не завершено.

В цьому плані обов'язково слід наголосити на наступному. В умовах ринкової економіки (ширше – ринкових відносин у суспільстві) трудова зайнятість населення у суспільному виробництві, в т.ч. й молоді формується насамперед під впливом дії механізму попиту й пропозиції на ринку праці, залежить від конкуренції та кон'юнктури на цьому ринку. Тому один з основних факторів працевлаштування – це конкурентоспроможність. По відношенню до ринку праці та сфери суспільного виробництва, вдалим виглядає бачення П. Мазурка, за яким конкурентоспроможність в цьому розрізі – це сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару «робоча сила», що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавця. Високий рівень конкурентоспроможності працівника дає змогу йому витримати конкуренцію з боку реальних і потенційних претендентів на його робоче місце або самому претендувати на інше більш престижне робоче місце [6, с. 111–112].

Юнакам і дівчатам після закінчення навчання, як правило, дуже важко влаштуватися на роботу, оскільки роботодавці потребують досвідченого

кадрового персоналу, який зможе одразу ефективно працювати. Ефективність роботи вчорашнього випускника, навіть вищого навчального закладу, не може бути ефективною, оскільки спеціаліст-початківець не має відповідного досвіду та практики застосування отриманих знань. Відтак, навіть ті, кого традиційно називають молодими спеціалістами, молодими фахівцями – не здатні на рівних конкурувати на ринку праці.

С. Д. Іль'єнкова та В. І. Кузнецов, окрім відзначення браку всього того, що пов'язане із практичним досвідом роботи досвідом (класична вимога будь-якого роботодавця, адже він є запорукою готовності та швидкої віддачі робочої сили), виділяють ще й наступні фактори, що об'єктивно перешкоджають молоді на ринку праці та занижують її конкурентоспроможність:

- трудова нестабільність (навчання, строкова служба, вступ у шлюб та дітнародження);

- потреба у додаткових пільгах стосовно умов праці та додержання роботодавцем відповідних норм національного трудового законодавства;

- завищені вимоги та самооцінка, а також інфантилізм значної частини молодих працівників, що виливається у прагненні менше працювати, але більше отримувати та вимагати [4, с. 50].

За умов варіативності пропонованої робочої сили з різними характеристиками, реальний ринок праці сегментується. Оскільки молодь є носієм робочої сили з певними якісними та вартісними характеристиками, то правомірним є виділення окремого молодіжного сегмента ринку праці.

Крім того, й на цьому сегменті ринку праці має місце свій внутрішній поділ: молодь тут виступає не як єдина спільність, а як сукупність трьох наступних груп [3]:

- молодь без освіти – здебільшого влаштовується на некваліфіковану роботу, з невисоким рівнем заробітної плати і низькою перспективою подальшого кар'єрного зростання; проте така робоча сила серйозним попитом не користується;

- випускники вищих навчальних закладів і технікумів, перед якими виникає проблема знайти кваліфіковану роботу з гідною оплатою праці та з перспективою розвитку їхньої кар'єри – однак їхня фахова освіта за сучасних ринкових умов ще не є гарантією працевлаштування; тому багато випускників стикаються із серйозними труднощами при пошуку роботи зі спеціальності й у підсумку починають шукати будь-яку роботу;

- молодь, яка поєднує навчання і роботу; зрозуміло, що тут діють свої чинники, що підштовхують діючих студентів виходити на ринок праці.

Основною особливістю молодіжного сегмента ринку праці (або молодіжного ринку праці) слід вважати наступну «двоїстість», яка представляє собою об'єктивну суперечливість:

- з одного боку, молода робоча сила характеризується порівняно більшим динамізмом, гнучкістю, працездатністю, перспективністю (тобто, потенціалом розвитку) – що є її перевагами, факторами, які підвищують конкурентоспроможність;

• з іншого боку, молода робоча сила, як правило, характеризується браком прикладної підготовки, й звідси, практичних навичок і вмінь, навіть при високому рівні фахової освіченості – тобто, всього того, що приходить лише з трудовим, та також і з життєвим досвідом, і в той же час пред'являє високі вимоги до свого відтворення – що є її об'єктивними вадами та факторами, що знижують конкурентоспроможність її носіїв, а також свідчить про незавершеність процесу трудової та загальної соціалізації молоді як соціальної групи.

Вирішальною в цьому плані представляється та обставина, що потенціал молодої робочої сили розкривається лише з часом та лише за сприятливих умов, в той час як на реальному ринку праці попитом здебільшого користується та робоча сила, яка є повністю «готовою до використання» та здатна приносити швидкий зиск роботодавцю.

За таких умов конкурентні переваги молодого віку здебільшого нівелюються вадами незавершеності формування робочої сили молоді, що й відіграє вирішальну роль у тому, що молоду робочу силу в цілому слід розцінювати як таку, яка має занижену конкурентоспроможність.

Соціальним корінням цього становища слід вважати об'єктивну незавершеність процесів соціалізації, притаманну молодому віку що й тягне за собою суперечливий характер входження молоді у сферу суспільної праці та спричиняє труднощі й перешкоди на її трудовому шляху, відтак – гальмує та ускладнює трудову соціалізацію підростаючого покоління.

Саме з особливостями молодого віку пов'язана й притаманні йому природні перехідні соціальні процеси (такі, як зміна статусу, наприклад, студента на молодого спеціаліста, або пов'язані з одруженням та народженням дітей), і трудова нестабільність (пов'язана, наприклад, зі службою в армії, поверненням молодої жінки на ринок праці після дітонародження, поєднанням роботи та сімейних обов'язків). Врешті решт, має місце і сам кардинальний перехід від соціальної ролі підлітка, що навчається, до ролі дорослого працівника, який відповідає за свій фронт робіт та приймає відповідні рішення (що об'єктивно зумовлює доволі складні та тривалі процеси трудової адаптації молодого працівника, хоча й вже працевлаштованого).

Все це – природні проблеми, «труднощі росту», «хвороби росту» підростаючого покоління, що вперше включається у суспільне виробництво, але саме вони об'єктивно заважають молоді на ринку праці, заважають виходити на траєкторію сталого трудового шляху – адже типовому сучасному роботодавцю в реаліях ринкової економіки зовсім не цікаво мати додаткові проблеми та витрати, пов'язані з необхідністю доводити молоду робочу силу «до потрібної кондиції»; тим більше не цікавиться сучасний роботодавець міркуваннями «високих матерій» про трудовий шлях підростаючого покоління чи то про трудовий потенціал суспільства. Роботодавець керується виключно прагматичними міркуваннями, виходить з інтересів власної організації (бізнесу) та вимагає від потенційних працівників лише трьох речей: а) адаптивності; б) трудової віддачі у передбаченому обсязі; в) практичного навчання для вдосконалення трудових навичок та вмінь.

Під таким кутом зору соціальне становище та трудовий статус навіть працевлаштованих молодих спеціалістів виглядають нестійкими, не говорячи вже про інші категорії молодих працівників. Нині, на відміну від радянських часів, молоді спеціалісти не мають гарантованого працевлаштування (хоча його наявність традиційно задекларована у законодавстві, але абсолютно не гарантована у реаліях ринкової економіки), й тому вимушені вступати у конкурентні відносини на ринку праці. До того ж за складних економічних умов (зокрема тих, які нині переживає Україна) об'єктивно з'являється частка тих молодих фахівців, що не бажає працювати за фахом після закінчення ВНЗ та змінює профіль діяльності, в тому числі кардинально, якщо в іншій сфері докладання праці з'являються кращі перспективи (причому не обов'язково на Батьківщині). на ринку праці збільшується кількість випускників ВНЗ, які не знаходять роботу за фахом.

Відмітимо, що за таких умов загострюється проблема професійного самовизначення та самореалізації тієї молоді, яка ще перебуває у студентському статусі, причому відчутна невпевненість у професійному майбутньому стає основою поширення феномену професійної маргінальності студентства. Це призводить до того, що частка студентської молоді (нерідко доволі значна) ще під час свого професійного навчання просто відсторонюється від опанування майбутньої професії, й тим самим – маргіналізується.

За концепцією С. Кузьміна, викладеної в монографії «Ринкова економіка та праця», найбільш небезпечною виглядає ситуація, за якої між сферами освіти та трудової зайнятості утворюється своєрідна «нічийна зона» (термін П. Мельвіна, фахівця Міжнародної організації праці), адже освіта «випустила», а суспільне виробництво «не прийняло». Низка проблемних факторів сприяє утворенню цього «розриву», серед яких С. Кузьмін виділяє:

- нестача базових професійних знань у випускників, що об'єктивно вимагає подальшого навчання чи підготовки коригуючого характеру;
- нерідко затягнутий період пошуку першої роботи за спеціальністю;
- незайнятість молодого працівника, потрапляння його ситуацію безробіття, яке є особливо небезпечним у разі його затягування;
- проблеми адаптивності молодих працівників по відношенню до вимог сучасного виробництва та роботі у колективі [5, с.116–117].

Виходячи з всього вищезазначеного, молодь в умовах ринкових відносин є типовою соціально вразливою групою на ринку праці; стереотипне уявлення про те, що ринок нібито відкриває перед молоддю великі обрії, є ілюзією. Навпаки: ринок праці є жорстким по відношенню до слабо конкурентних груп, пропонуючи на ньому свою робочу силу. Під поняттям «соціально вразливі верстви населення» розуміються індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних факторів, а також за недоступність для певних категорій населення соціальних послуг, необхідних для нормального соціального становлення особистості, збереження і досягнення нею відповідного соціального статусу, життєвого самовизначення та продуктивного розвитку, – що покладає на суспільство додаткові моральні й економічні обов'язки та ставить у центр уваги ідею захисту [2, с.202 ; 7, с.49].

Звідси й типові ризики, по відношенню до яких молодь слід розглядати як соціально вразливу групу:

- дискримінація;
- безробіття;
- нестабільна та випадкова зайнятість, в тому числі у тіньовій сфері;
- експлуатація та безправ'я перед роботодавцем.

На цих підставах справедливо вважається, що молодіжний сегмент – це одна з найбільш проблемних частин сучасного ринку праці. Наприклад, для України серед його очевидних «проблемних властивостей», які у підсумку призводять до загострення проблеми молодіжного безробіття, фахівці виділяють:

- небажання роботодавців брати на роботу недосвідчену та некваліфіковану молодь;
- відсутність дієвих стимулів для роботодавців у працевлаштуванні молоді;
- розрив між програмами навчання у вищих та професійно-технічних закладах і вимогами підприємців до кваліфікації випускників;
- низькі офіційні зарплати молодих працівників, які пропонуються на робочих вакансіях, та, відповідно, небажання молоді їх заповнювати;
- високий рівень корупції при влаштуванні на «престижні» вакансії, особливо в державних установах [9, с.89].

Серед основних наслідків невирішеності питань трудової зайнятості молоді в суспільному виробництві насамперед відзначимо:

- роботу не за спеціальністю, що є свідченням, з одного боку, зламу життєвих планів молодих людей, а з іншого – неефективності самої системи фахової освіти та розподілу робочої сили;
- випадкову тимчасову зайнятість («заробітки»), нерідко у тіньовій сфері, в умовах експлуатації та дискримінації, свавілля роботодавця, відсутності жодної форми соціального захисту та можливості відстоювати трудові права;
- зовнішню трудову міграцію, в тому числі й безповоротну, що призводить до «вимивання» трудового потенціалу країни;
- молодіжне безробіття зі всіма тими наслідками, які притаманні цьому соціальному лиху, що накладаються на долю як окремої молодої людини, так і підростаючого покоління, що виявляється «зайвим» для суспільного виробництва.

Саме молодіжне безробіття завжди є потужним фактором всіляких девіацій, патологій у молодіжному середовищі та в соціумі загалом – від загострення криміногенної ситуації до масової зовнішньої трудової міграції та еміграції.

Безробіття, незважаючи на можливість випадкових заробітків, завдає нищівного удару по життєвим планам молодої людини, причому його деструктивні наслідки не вичерпуються питаннями нестачі засобів до існування. Наприклад, професійна декваліфікація молоді, яка є неминучою у стані тривалого безробіття (таким вважається термін перебування без роботи більше 6 місяців), ще більше зменшує її конкурентоспроможність, остаточно

виштовхуючи на маргінес ринку праці. Ще гіршими є соціально-психологічні наслідки, серед яких – зниження планки життєвих потреб, згасання трудової мотивації та сама зміну структури ціннісних орієнтацій і падіння престижної легальної трудової зайнятості, суспільно-корисної праці.

В цілому, при тому, що дані проблеми набувають в суспільстві масштабного та хронічного характеру, може йтися про реальне соціальне відчуження молоді: а) від суспільного виробництва та його інтересів; б) від трудового способу життя; в) від соціально-прийнятних соціальних практик та моделей поведінки. Соціальна модель повного відчуження від суспільного життя («випадіння») описана чисельними закордонними та вітчизняними дослідженнями, а також у класичних творах світової художньої літератури.

Висновки. Формування прийняттого ставлення підростаючого покоління до суспільної праці, продуктивне включення молоді у систему суспільного виробництва слід вважати одним із найважливіших національних пріоритетів соціально-економічного та соціокультурного розвитку України.

Навпаки, найбільшою загрозою для молоді як для підростаючого покоління слід вважати несформованість трудового способу життя як такого – що тягне за собою не лише втрату молодіжного трудового потенціалу, але й соціальні деформації молоді, зокрема її безвідповідальність та соціальний егоїзм; пошук «легких грошей» та сумнівних шляхів їх одержання, девальвацію цінностей суспільно-корисної праці; посилення зовнішньо міграційних настроїв та зміцнення відповідних намірів; нарешті, маргіналізацію, ухід в сферу неприйнятних соціальних практик та життєвих стратегій криміногенного характеру.

Література:

1. Головатий М. Ф. Соціологія молоді : [курс лекцій] / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2006. – 304 с.
2. Гриненко А. М. Соціальна політика : [навч. метод. посіб. для самоств. вивч. дисципліни] / А. М. Гриненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 309 с.
3. Гринкевич С. С. Стан молодіжної зайнятості в Україні / С. С. Гринкевич, М. Т. Мазурська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltsu/16_3/239_Grynkiewycz_16_3.pdf
4. Ильенкова С. Д. Социальный менеджмент : [учебно-методический комплекс] / С. Д. Ильенкова, В. И. Кузнецов. – М. : Изд. Центр ЕАОИ, 2008. – 116 с.
5. Кузьмин С. А. Рыночная экономика и труд / С. А. Кузьмин. – М. : Наука, 1993. – 144 с.
6. Мазурок П. Конкурентоспроможність і проблеми зайнятості молоді / П. Мазурок // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 3. – С. 111–114.
7. Социальная работа с молодежью : [учебное пособие] / [Под ред. Н. Ф. Басова]. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2008. – 328 с.
8. Тарабукін Ю. О. Соціологія молоді : [курс лекцій] / Ю. О. Тарабукін. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 308 с.
9. Терно А. В. Молодіжний ринок праці : стан, проблеми та перспективи

розвитку / А. В. Терно // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. – 2014. – № 14. – С. 87–95.

References:

1. Holovatyi M. F. Sotsiologhiia molodi : [kurs leksii] / M. F. Holovatyi. – K. : MAUP, 2006. – 304 s.
2. Hrynenko A. M. Sotsialna polityka : [navch. metod. posib. dlia samost. vyvch. dystsypliny] / A. M. Hrynenko. – K. : KNEU, 2004. – 309 s.
3. Hrynkevych S. S. Stan molodizhnoi zainiatosti v Ukraini / S. S. Hrynkevych, M. T. Mazurska. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlntu/16_3/239_Grynkiewicz_16_3.pdf
4. Ylenkova S. D. Sotsyalnyi menedzhment : [uchebno-metodycheskyi kompleks] / S. D. Ylenkova, V. Y. Kuznetsov. – M. : Yzd. Tsentru EAOY, 2008. – 116 s.
5. Kuzmyn S. A. Rъmochnaia эkonomyka y trud / S. A. Kuzmyn. – M. : Nauka, 1993. – 144 s.
6. Mazurok P. Konkurentospromozhnist i problemy zainiatosti molodi / P. Mazurok // Pidpriemnytstvo, hhospodarstvo i pravo. – 2002. – № 3. – S. 111–114.
7. Sotsyalnaia rabota s molodezhiu : [uchebnoe posobyе] / [Pod red. N. F. Basova]. – M. : Yzdatel'sko-torhovaia korporatsiia «Dashkov y K», 2008. – 328 s.
8. Tarabukin Yu. O. Sotsiologhiia molodi : [kurs leksii] / Yu. O. Tarabukin. – K. : Fitosotsiotsentr, 2001. – 308 s.
9. Terno A. V. Molodizhnyi rynek pratsi : stan, problemy ta perspektyvy rozvytku / A. V. Terno // Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni H. S. Skovorody. Ekonomika. – 2014. – № 14. – S. 87–95.

Abstract. *Within the framework of this article analysis youth's inclusion main aspects and features in the field of social production from the standpoint of sociological science, which considers the youth as a special socio-demographic group, whose socialization is not yet completed. In view of this circumstance, youth characterized by instability and vulnerability of its social situation, in particular in the field of social production.*

Outlines the typical problems facing young people in the field of social production, in particular, in the labor market in search of work (this is primarily due to the objectively low competitiveness of the young workforce), the negative social consequences that occur in the event of unsolved problems among which, first of all, are youth unemployment and the discrimination of youth as a vulnerable social group.

Finally, it is stressed, that the youth employment unresolved problems after obtaining professional education main threat is not only a problem of youth unemployment, but the danger of alienating young people from the interests of social production and working life as such.

Key words: *young people, young specialists, social work, social production, working life, employment, education, labor market, labor employment, unemployment, labor market competitiveness, social vulnerability.*

Статья отправлена: 18 июня 2018 г.

© Фесенко А. М.